

ВІДГУК

**офіційного опонента доктора юридичних наук, професора
Волкової Юлії Анатоліївни на дисертаційну роботу
Лазаренка Віталія Володимировича на тему: «Кримінальна
відповідальність за доведення до банкрутства окремих суб'єктів
господарської діяльності за законодавством України», подану до захисту в
разову спеціалізовану вчену раду Хмельницького університету управління
та права імені Леоніда Юзькова на здобуття ступеня доктора філософії з
галузі знань 08 Право за спеціальністю 081 Право**

Дисертація Лазаренка Віталія Володимировича являє собою наукову кваліфікаційну роботу, яка містить результати оригінального авторського дослідження кримінальної відповідальності за доведення до банкрутства окремих суб'єктів господарської діяльності за законодавством України.

Ступінь актуальності обраної теми. У більшості розвинених країн банкрутство – це невід'ємний елемент ринкової економіки. З огляду на це, а також задля унормування цього процесу законодавством передбачені певні процедури банкрутства, що є інструментами не тільки ліквідації суб'єктів господарювання і виходу їх з ринку, а й відновлення їх функціонування шляхом оздоровлення фінансово-господарського становища. Система норм, що регламентує відносини в даній сфері, являє собою господарсько-правовий інститут, якому властиве поєднання публічно-правових і приватноправових інтересів.

Наведене дає змогу вести мову про те, що інститут банкрутства регулює відносини, пов'язані з ліквідацією й відновленням платоспроможності підприємства, яке має заборгованість перед кредиторами, а його завдання полягає в регламентації процесу виконання боргових зобов'язань і відновлення платоспроможності юридичних та фізичних осіб. Варто додати, що основним призначенням і передумовами його виникнення виступають необхідність узгодження інтересів суб'єктів господарської діяльності для реалізації ними

майнових прав і задоволення інтересів у системі економічних відносин із метою забезпечення сталого збалансованого розвитку економіки.

Однак, як показує практика, створюючи суб'єкт господарювання, ніхто не може бути впевненим у подальшому успіху роботи підприємства, бо в будь-який час з об'єктивних чи суб'єктивних причин суб'єкт господарювання у змозі опинитися у стані неплатоспроможності. Зокрема, у процесі господарювання можуть змінитися як економічна ситуація, що склалася на ринку стосовно попиту, пропозиції, рівня цін, товарних запасів, становища основних фірм-конкурентів, бо кон'юнктура ринку не «законсервована», не стала, оскільки на ньому з'являються нові «гравці», так і правила гри на ринку, що може негативно позначитися на діяльності будь-якого суб'єкта господарювання.

Таким чином, можемо сміливо стверджувати, що банкрутство в ринковій економіці виконує дві функції: по-перше, усунення з ринку неефективних суб'єктів підприємницької діяльності, по-друге, у разі виникнення лише тимчасових фінансових труднощів надання їм шансу відновити чи оздоровити свою діяльність на ринку. Усе наведене свідчить про те, що обов'язковою умовою функціонування ринкових відносин на сьогодні виступає наявність законодавчих норм, спираючись на які врегульовуються відносини неплатоспроможності (банкрутства).

Функціонування економіки будь-якої країни залежить від ефективності діяльності господарюючих суб'єктів на ринку. Як відомо, у нашій державі у зв'язку з введенням у лютому 2022 року воєнного стану діяльність багатьох суб'єктів господарювання на ринку зазнала змін. Йдеться передусім про негативні наслідки війни, як-от повне чи часткове руйнування або знищення промислових і виробничих приміщень, обладнання, тривалі вимкнення світла, що призвело до банкрутства чи неплатоспроможності. За таких умов видається цілком логічним і обґрунтованим те, що основною метою законодавства про банкрутство має стати відновлення їх діяльності завдяки застосуванню дієвих методів відновлення, оздоровлення підприємств і, звісно, забезпечення сплати боргів кредиторам.

Варто вказати, що банкрутство є порівняно новим об'єктом правовідносин в Україні. Через банкрутство будівельних компаній, акціонерних товариств, банків у скрутному матеріальному становищі сьогодні опинилися найбільш незахищені верстви населення, які потребують соціального захисту у зв'язку з їхнім похилим віком, низьким рівнем матеріального забезпечення. Тому встановлення кримінальної відповідальності за доведення до банкрутства окремих суб'єктів господарської діяльності обов'язкове для повного і комплексного захисту державою відносин щодо запобігання банкрутству в Україні. Виходячи з цього, варто наголосити на актуальності проведеного Лазаренком В.В. дисертаційного дослідження.

Крім того, як свідчать офіційні дані, через повномасштабне вторгнення Російської Федерації на територію України багато суб'єктів господарювання опинилося у стані неспроможності сплати своєї заборгованості і подальшого функціонування. Разом з тим, значна кількість підприємства зазнала часткового або повного руйнування. З огляду на це більшість суб'єктів господарювання змушена починати свою діяльність, так би мовити, з нуля. Вказане зайвий раз свідчить про те, що на сьогодні вкрай актуальним стає питання врегулювання процедурних аспектів і удосконалення окремих механізмів кримінально-правового захисту у сфері господарської діяльності.

Оцінка наукового рівня дисертації і наукових публікацій здобувача.

Науковий рівень дисертаційного дослідження та наукових публікацій Лазаренка В.В. відповідає вимогам, що висуваються до робіт на здобуття ступеня доктора філософії галузі знань зі спеціальності 081 Право.

Робота виконана в межах науково-дослідної теми кафедри кримінального права та процесу Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова «Забезпечення прав людини у сфері боротьби зі злочинністю» (номер державної реєстрації 0117U000106), а також згідно з планами науково-дослідної роботи Київського університету права Національної академії наук України в

межах теми «Державно-правове регулювання суспільних відносин в умовах нових глобалізаційних викликів: вітчизняні та міжнародні реалії» (номер державної реєстрації U11U004745).

Основні результати дисертаційної роботи викладено у 8 працях, з яких 3 – статті у наукових виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України з присвоєнням категорії «Б», 1 – стаття у зарубіжному виданні, 4 – матеріали науково-практичних конференцій.

Новизна представлених теоретичних та/або експериментальних результатів проведених здобувачем досліджень, повнота викладу в опублікованих працях. Низка положень, висновків, пропозицій, рекомендацій, що викладені в дисертаційному дослідженні Лазаренка В.В., були отримані вперше або істотно вдосконалені та мають достатній ступінь наукової новизни. Наукова новизна одержаних результатів впливає з актуальності теми дослідження. Вона полягає також у тому, що сама робота присвячена актуальним та малодослідженим питанням інституту кримінальної відповідальності за доведення до банкрутства окремих суб'єктів господарської діяльності за законодавством України.

Наукові дослідження представлені переважно щодо окремих питань кримінальної відповідальності за доведення до банкрутства окремих суб'єктів господарської діяльності за законодавством України. Монографії та навчально-методична література з порушеного питання відсутні, що ускладнює правотворчу та правозастосовну діяльність. Практика не отримала від кримінально-правової науки відповідних рекомендацій щодо найбільш суперечливих правозастосовних питань, пов'язаних з інститутом кримінальної відповідальності за доведення до банкрутства окремих суб'єктів господарської діяльності за законодавством України.

В процесі дослідження автором були сформульовані висновки та пропозиції, які становлять наукову новизну. Зокрема, вперше визначено ознаки неплатоспроможності та обґрунтована доцільність застосування кримінальної

відповідальності за умисне доведення до неплатоспроможності суб'єкта господарської діяльності; запропоновано передбачити кримінальну відповідальність за умисну бездіяльність, яка спричинила неплатоспроможність, оскільки невиконання належних управлінських обов'язків здатне істотно погіршити фінансовий стан суб'єкта господарської діяльності.

У дисертаційному дослідженні автором обґрунтована необхідність диференціювати відповідальність у ст. 219 КК, виокремивши в ній ч. 2, в якій передбачити відповідальність за умисне доведення до неплатоспроможності державного підприємства та підприємства, у статутному капіталі якого частка державної власності перевищує 50 відсотків; запропоновано з КУпАП виключити ст. 166¹⁶ «Незаконні дії у разі банкрутства», а КК доповнити ст. 219¹, яка буде передбачати відповідальність за незаконні дії у разі неплатоспроможності чи банкрутства, якщо вони завдали великої матеріальної шкоди, для здійснення захисту вимог кредиторів під час процедури розпорядження майном, санації, ліквідації, реструктуризації та погашення боргів; визначена доцільність зменшення розміру великої матеріальної шкоди, передбаченої у примітці до ст. 219 КК, з п'ятиста до трьохсот неоподаткованих мінімумів доходів громадян.

В процесі дослідження автор дійшов висновку про необхідність збільшення санкції ч. 1 ст. 219 КК в межах класифікації кримінальних правопорушень, передбаченої в ст. 12 КК, оскільки розмір штрафу має бути достатнім для виправлення засудженого та попередження нових кримінальних правопорушень, та запровадження в ст. 219 КК альтернативного покарання у виді позбавлення волі, оскільки санкція статті передбачає лише одне основне покарання.

Дисертантом запропоновано зменшити розмір великої матеріальної шкоди, передбаченої у примітці до ст. 219 КК, з п'ятиста нмдг до трьохсот, оскільки прожитковий мінімум для працездатних осіб з 2012 року збільшився більш ніж у два рази. При умисному доведенні банку до неплатоспроможності доцільно також встановити матеріальний наслідок у розмірі трьохсот нмдг.

Автором обґрунтовано пропозицію щодо виключення з КУпАП ст. 166¹⁶ та доповнення КК ст. 219¹, яка буде передбачати відповідальність за незаконні дії у разі неплатоспроможності чи банкрутства, якщо вони завдали великої матеріальної шкоди. Для ст. 219¹ КК доцільно встановити покарання в межах класифікації кримінальних правопорушень, яка визначена в ст. 12 КК для нетяжкого злочину.

У роботі обґрунтовано, що суспільна небезпека незаконних дій у разі неплатоспроможності чи банкрутства полягає в тому, що вони завдають матеріальних збитків кредиторам, порушуючи встановлений порядок задоволення вимог кредиторів під час здійснення щодо боржника процедури розпорядження майном, санації, ліквідації, реструктуризації або погашення боргів. Запропоновані нові редакції статей 219 та 219¹ КК:

Таким чином, у дисертаційному дослідженні сформульовано низку положень, що мають важливе значення для науки кримінального права України, що характеризуються достатнім ступенем наукової новизни та мають практичне значення.

Наукова обґрунтованість отриманих результатів, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Обґрунтованість положень, висновків, рекомендацій та пропозицій дисертаційного дослідження Лазаренка В.В. не викликають жодних сумнівів. Вони логічно витікають з тексту дисертаційного дослідження та базуються на власних судженнях автора, зібраних матеріалах, їх аналізі та узагальненні. Пропозиції, подані автором, щодо удосконалення чинного законодавства України оформлені належним чином, мають важливе теоретичне та практичне значення.

Емпіричну основу дисертації становлять результати вивчення та узагальнення судової практики в кримінальних справах про доведення до банкрутства; правові позиції Верховного Суду, дотичні до вказаних питань; статистичні дані Державної служби статистики.

Рівень виконання поставленого наукового завдання, оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності. Результати дослідження, що виносяться на захист, отримані завдяки всебічному використанню комплексного підходу, який передбачає поєднання низки різноманітних методів наукового пізнання. Виконана робота базується на системи спеціально-юридичних методів пізнання, зокрема: історико-правового методу, логіко-семантичного методу, порівняльно-правового методу, системно-функціонального або структурно-функціонального методу, та методу моделювання тощо. Завдяки цьому Лазаренку В.В. вдалося на достатньому рівні виконати усі поставлені у дисертаційному дослідженні наукові завдання.

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій в наукових публікаціях. Основні положення та висновки дослідження, що сформульовані в дисертації, відображено в 8 наукових публікаціях, серед яких три статті – у наукових виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України з присвоєнням категорії «Б» та 1 – стаття у зарубіжному виданні, 4 – матеріали науково-практичних конференцій (серед яких: Лазаренко В. В. Доведення до банкрутства окремих суб'єктів господарської діяльності: поняття та правове регулювання. *Збірник наукових праць «Держава і право»*. 2021. Випуск 89. С. 115-123.; Лазаренко В. В. Про доцільність диференціації кримінальної відповідальності за ст. 219 «Доведення до банкрутства» Кримінального кодексу України. *Правовий часопис Донбасу*. 2022. № 4 (81). Ч. 2. С. 91-95.; Лазаренко В. В. Про криміналізацію незаконних дій у разі неплатоспроможності чи банкрутства. *Економіка. Фінанси. Право*. 2022. № 10. С. 5-8.; Лазаренко В. В. Кримінальна відповідальність за доведення до банкрутства в Україні та США. *Актуальні проблеми економіки, обліку, менеджменту та права: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Полтава, 16 вересня 2020 р.)*. Полтава. 2020. С. 65-67.; Лазаренко В. В. Кримінальна відповідальність за доведення до банкрутства в Україні та ФРН. *Сучасні тенденції в юридичній науці України та*

зарубіжних країн: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 25-26 вересня 2020 р.). Запоріжжя. 2020. С. 110-113; Лазаренко В. В. Кримінальна відповідальність за доведення до банкрутства в Україні, Польщі та Молдові. Актуальні проблеми сучасної юридичної науки та практики: матеріали круглого столу КУП НАН України (м. Київ, 01 жовтня 2020 р.). Київ: Видавництво Ліра-К, 2020. С. 10-13.; Лазаренко В. В. Генезис кримінальної відповідальності за доведення до банкрутства. Актуальні проблеми сучасної юридичної науки та практики в умовах воєнного стану: збірник наукових праць молодих вчених та аспірантів КУП НАН України. Київ: Видавництво Ліра-К, 2022. С. 26-39.; Лазаренко В. В. Суб'єкт доведення до банкрутства окремих суб'єктів господарської діяльності. Knowledge, Education, Law and Management. Lublin. 2021. № 7 (43). Vol. 1. P. 189-193.)

Сформульовані в дисертації положення можуть бути використані:

– у науково-дослідній – для подальшого вивчення проблем кримінальної відповідальності за доведення до банкрутства окремих суб'єктів господарської діяльності;

– у правотворчій – під час підготовки змін та доповнень до КК щодо вдосконалення підстави кримінальної відповідальності за доведення до банкрутства (Додаток В);

– у правозастосовній – під час кваліфікації протиправних діянь, що призвели до неплатоспроможності чи банкрутства;

– в освітній – під час підготовки підручників, навчальних посібників з кримінального права, а також під час викладання навчальних дисциплін у закладах вищої освіти (акт впровадження Київського університету права НАН України – Додаток Г).

Дотримання академічної доброчесності. Аналіз дисертації та наукових публікацій здобувача, у яких висвітлені основні наукові результати дисертації, не

дає підстав констатувати допущення ним порушень академічної доброчесності (академічного плагіату, самоплагіату, фабрикації, фальсифікації).

Зокрема, дисертація містить посилання на джерела інформації за кожним випадком використання ідей, розробок, тверджень, відомостей; відповідає нормам законодавства про авторське право і суміжні права; відображає прагнення надати достовірну інформацію про результати власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використані наукові методики досліджень і джерела інформації.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації. У цілому позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження Лазаренка В.В., доцільно звернути увагу на питання, які могли б слугувати предметом додаткових пояснень з боку дисертанта та дискусії при захисті дисертаційної роботи. Наведені спірні положення і висловлені зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації, яка має самостійний і творчий характер, наукову та практичну цінність, високий науковий рівень. Наявність дискусійних питань, насамперед, характеризує актуальність і складність теми дослідження та власний підхід дисертанта до їх розгляду.

1. Автором визначено, що «становлення та розвиток інституту банкрутства в Україні можемо умовно поділити на наступні історичні періоди:

1) період формування інституту банкрутства за часів Київської Русі, за якого розрізняли три види неспроможності: випадкова або безвинна, необережна та злісна (IX–XIII століття);

2) період розвитку інституту банкрутства за часів перебування України в складі російської імперії, законодавство якої передбачало три види банкрутства: зловмисне, необережне та злісне, а також спеціальні норми за співучасть у банкрутстві (XVII–XIX століття);

3) період проведення нової економічної політики за часів радянської влади, що обумовило необхідність посилення правової охорони відносин власності,

внаслідок чого була встановлена кримінальна відповідальність за злісне банкрутство (1927–1960 роки);

4) період розвитку законодавства України після проголошення незалежності, під час якого було прийнято новий КК та встановлена логічно вибудована система кримінально-правової охорони відносин у сфері банкрутства (1991–2011 роки);

5) період адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, за якого здійснюється перехід України до діючої ринкової економіки, а також забезпечується кримінально-правова охорона відносин у сфері банкрутства статтями 218¹, 219, 220¹ та 220² КК (2014 рік і дотепер)». Утім з тексту дисертаційного дослідження не зрозуміло, який саме критерій було обрано для пропонованої класифікації.

2. Автор вважає «позитивним криміналізацію в Іспанії, Франції та ФРН умисного доведення до неплатоспроможності, оскільки винна особа може переслідуватися не очікуючи закінчення тривалого провадження у справі про банкрутство та звертає увагу на покарання, яке застосовується в Іспанії та Франції за умисне доведення до неплатоспроможності та за незаконні дії у разі банкрутства, а саме: позбавлення волі з обов'язковим штрафом» (с. 63). Чим обумовлено такий висновок? Чи не суперечить наведене гуманізаційним процесам, які відбуваються в національному законодавстві?

Крім того підсумовуючи викладене в підрозділі 1.3 «Кримінальна відповідальність за доведення до банкрутства в зарубіжних країнах» (с. 76), здобувач вважає спірним окреме визначення спеціальними суб'єктами доведення до банкрутства всіх осіб, які є службовими особами суб'єкта господарської діяльності. Однак, не конкретизує та не обґрунтовує наведену позицію.

Також на стор. 78 автор робить висновок, що «аналіз кримінального законодавства окремих зарубіжних країн засвідчив детальне врегулювання в країнах з ринковою економікою майже всіх питань щодо відповідальності у відносинах банкрутства, тоді як в Україні, яка більше семидесяти років

перебуваючи у складі СРСР та не маючи в цей час ринкової економіки, не має також і відповідного досвіду та законодавства, в тому числі спрямованого на боротьбу з умисним доведенням до банкрутства». У зв'язку з чим виникає питання чи не достатньо часу минуло з моменту набуття Україною незалежності задля набуття певного досвіду у досліджуваних питаннях.

Так само потребує додаткової аргументації теза (с. 80-81): «Позитивним для України, на нашу думку, є досвід Іспанії, Польщі, Франції та ФРН, які передбачають кримінальну відповідальність за умисне доведення до неплатоспроможності, а також за вчинення незаконних дій у разі неплатоспроможності чи банкрутства. Цікавим є досвід Польщі, яка застосовує кримінальну відповідальність до кредитора, який приймає майнову вигоду за діяння на шкоду іншим кредиторам або таку вигоду вимагає, а також досвід Китаю, який передбачає кримінальну відповідальність за умисне доведення до банкрутства державних компаній та підприємств незалежно від розміру завданої шкоди державі». У чому позитивність такого досвіду та у чому досвід Китаю та Польщі є цікавим?

3. На стор. 152 дисертаційного дослідження автор вказує, що обов'язок доказування розміру шкоди, завданої умисним доведенням до банкрутства, покладається на детективів органів Бюро економічної безпеки України та прокурора. Варто деталізувати наведений підхід та дати обґрунтування вказаному.

4. Автором визнається доцільність збільшення санкції ч. 1 ст. 219 КК в межах класифікації кримінальних правопорушень, передбаченої в ст. 12 КК, оскільки «розмір штрафу має бути достатнім для виправлення засудженого і попередження нових кримінальних правопорушень, та запровадження в ст. 219 КК альтернативного покарання у виді позбавлення волі, оскільки санкція статті передбачає лише одне основне покарання». (с. 172). Утім постає питання щодо доцільності такої пропозиції, оскільки, як свідчить світова практика збільшення санкцій не завжди призводить до очікуваного позитивного результату. Крім того

потребує додаткового обґрунтування підхід автора щодо «достатності» розміру штрафу.

5. Дисертантом запропоновано доповнити примітку до ст. 219 КК п. 2, в якому роз'яснити значення терміну «пов'язана з банком особа». Утім у роботі не надано роз'яснень або авторського підходу до розуміння наведеного поняття.

6. У Додатку В міститься запропонований дисертантом проєкт Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України (щодо встановлення відповідальності за доведення до неплатоспроможності)» в якому пропонуються зміни до Кримінального кодексу України (с. 227). На мою думку, цей проєкт є не завершеним, адже у висновках до розділу 3 (с. 183) та загальних висновках до дисертації автор пропонує також і зміни до ст. 166¹⁶ КУпАП (с. 191).

Проте, слід констатувати, що вказані зауваження і побажання мають дискусійний характер, і, в цілому, не впливають на загальну безумовно високу позитивну оцінку дисертаційного дослідження. За своєю актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю та практичною значущістю отриманих результатів, робота є значним внеском до філософії права.

ВИСНОВОК

Дисертаційна робота Лазаренка Віталія Володимировича на тему: «Кримінальна відповідальність за доведення до банкрутства окремих суб'єктів господарської діяльності за законодавством України», подана на здобуття ступеня доктора філософії, є комплексним, цілісним, завершеним науковим дослідженням.

За актуальністю, ступенем наукової новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною значущістю здобутих дисертантом результатів, дисертація відповідає спеціальності 081 Право та вимогам «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2016 року №261 (зі змінами та доповненнями від 3 квітня 2019 року №283), наказу

МОН України від 12 січня 2017 року № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами від 12 липня 2019 року) і Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії (постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року №44), а її автор – Лазаренко Віталій Володимирович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 Право зі спеціальності 081 Право.

Офіційний опонент:

**доктор юридичних наук, професор професор
кафедри адміністративного права та процесу
Київського національного
університету імені Тараса Шевченка**

Ю.А. Волкова